

شکرستان

نگاهی به آثار زنان در نشریات طنز

رؤیا صدر

نشر گل آذین

۱۳۹۰

www.ketab.ir

شکرستان

نگاهی به آثار زنان در نشریات طنز

صدر، رویا، (۱۳۳۹ -)، تألیف

تهران: گلی آذین، ۱۳۸۹، ۲۲۴ ص

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

ISBN 978 - 964 - 7703 - 82 - 6

طنز فارسی - آثار ادبی - شعر طنزآمیز - زنان - طنزنویسان ایرانی

رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ ش ۸ ص ۴/ ۳۹۵۱ PIR

رده بندی دیویی: ۸۷۰/۰۰۹

شماره کتابشناسی ملی: ۲۱۹۸۱۶۹

نشر گل آذین

■ شکرستان ■

نگاهی به آثار زنان در نشریات طنز

رویا صدر

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

طرح جلد: حامد کمالی

حروف نگاری و صفحه‌آرایی: نشر گل آذین

لبتوگرافی و چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات

ISBN 978 - 964 - 7703 - 82 - 6 ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۷۷۰۳ - ۸۲ - ۶

E-mail: gol_azin@yahoo.com

WWW.GOLAZINPUB.COM

توران: خ انقلاب - خ لبافی‌نژاد - پ ۱۴۶ - تلفکس: ۷ - ۶۶۹۷۰۸۱۶

فهرست

۹	 دیباچه
۱۵	 فصل اول: زن در مقام نویسنده
۱۹	 چلنگر
۲۳	 نمونه‌هایی از آثار زنان در «چلنگر»
۲۳	 پاسخ به گلایه‌ی چلنگر
۲۴	 چادر صد و صله
۲۴	 کفش سفارشی
۲۶	 تکلیف ملت
۲۷	 بر سر هر لقمه...!
۲۹	 توفیق
۳۵	 نمونه‌هایی از آثار زنان در «توفیق»
۴۲	 الف - مردان و زنان (دفع فاسد به افسد...)
۴۲	 ب - ادبی، هنری (هنر و هنرمندان...)
۵۰	 ج - فکاهیات پراکنده (فرهنگ توفیق...)
۵۳	 د - سیاسی، اجتماعی (مناجات...)
۶۵	 کاریکاتور
۷۳	 نمونه‌هایی از آثار زنان در «کاریکاتور»
۷۳	 موج خیلی نو

۹۶	 دیلماج
۱۰۱	 نامه آهنگر
۱۰۳	 نمونه‌هایی از آثار زنان در «نامه آهنگر»
۱۰۳	 جانخواهیم زد
۱۰۴	 چشم ما روشن!!
۱۰۵	 فکاهیون (توفیقون)
۱۰۹	 نمونه‌هایی از آثار زنان در «فکاهیون»
۱۰۹	 بازی با نام فیلم‌ها
۱۰۹	 شعرها
۱۱۰	 ترانک
۱۱۱	 خورجین
۱۱۵	 نمونه‌هایی از آثار زنان در «خورجین»
۱۱۵	 هزار و یک بنیانه
۱۱۵	 فشار درمانی
۱۱۶	 انبار چند منظوره!
۱۱۷	 گسترش روابط
۱۱۷	 نقد فیلم...!
۱۲۱	 نشریات گل آقا
۱۲۱	 (هفته‌نامه، ماهنامه، سالنامه، بچه‌ها... گل آقا)
۱۲۱	 الف - هفته‌نامه گل آقا
۱۲۴	 ب - ماهنامه‌ی گل آقا
۱۲۵	 ج - سالنامه‌ی گل آقا
۱۲۶	 د - هفته‌نامه‌ی «بچه‌ها... گل آقا»

۱۲۷	نمونه‌هایی از آثار زنان در هفته‌نامه‌ی «گل آقا»
۱۲۷	حُسن طلب
۱۲۸	احساسات
۱۳۱	روزهای هفته‌ی زن!
۱۳۲	معرفة الرجال
۱۳۲	حق‌کشی
۱۳۲	ه، مثل تفاهم
۱۴۳	نمونه‌هایی از آثار زنان در ماهنامه‌ی «گل آقا»
۱۴۳	اکسین!
۱۴۷	پاک روزگار غریبی است نازنین
۱۵۳	کندوکاوی در بیخ و بن «چیز»
۱۶۰	نظریه‌ی چرخشی
۱۶۳	از دفتر خاطرات یک آدم پُست مدرن
۱۶۵	ویدئوکلیپ!
۱۶۹	ماجرای کلسترو ل آقای احمدی!
۱۷۴	اندر خفایای سهمیه!
۱۷۷	نمونه‌هایی از آثار زنان در «بچه‌ها... گل آقا»
۱۷۷	من و تو!
۱۷۸	آشتی، آشتی
۱۷۸	ماشین بابا
۱۷۹	آیا می‌دانید که من روزانه چقدر ورزش می‌کنم؟
۱۷۹	پروفسور همه‌کاره!
۱۸۳	طنز و کاریکاتور

نمونه‌هایی از آثار زنان در «طنز و کاریکاتوره»	۱۸۵
بازی با کلمات	۱۸۵
گوسفند هم گوسفندهای قدیم	۱۸۶
طنز پارسی	۱۸۹
نمونه‌هایی از آثار زنان در «طنز پارسی»	۱۹۱
آبکش	۱۹۱
حجم قدرت	۱۹۲
دویتی‌های مطبوعاتی	۱۹۴
صورتی	۱۹۵
ستون آزاد	۱۹۷
نمونه‌هایی از آثار زنان در «ستون آزاد»	۱۹۹
ایرج میرزا	۱۹۹
شبانہ	۲۰۰
بررسی علت گرانی برنج	۲۰۲
فصل دوم: به قلم مردان، به نام زنان	۲۰۳
نام‌های مستعار زنانه	۲۰۵
باباشمل	۲۰۹
نمونه‌هایی از مطالب «ستون خانم‌ها» در باباشمل	۲۱۷
الف - از زبان زنان، ولی بادر و نمایه‌ی سیاسی و بی‌ارتباط با مسایل زنان	۲۱۷
حموم زنونه - حموم مردونه	۲۱۷
ب - از زبان زنان، موضوع در ارتباط با مسایل زنان	۲۱۹
چن کلمه از مادر عروس	۲۱۹
نمایه	۲۲۱

دیباچه

طنز در مطبوعات کشورمان، همواره چهره‌ای مردانه داشته است. چندان که آثار زنان در نشریات طنز و یا ستون‌های طنز نشریات، زیر سایه‌ی حضور پررنگ مردان و تفکر مردانه، پنهان مانده و آنچنان که درخور و شایسته است به چشم نیامده و مورد توجه قرار نگرفته است. از زمانی که اولین طنزنامه‌های ایران در عصر ناصری و با چاپ ژلاتینی به طور مخفی و زیرزمینی و با عنوان‌هایی چون «اعلان ملی» به دست مردم می‌رسید و یا دیوارکوب می‌شد بیش از یک قرن می‌گذرد. از آن دوره و از دوره‌ی چاپ نشریه «شاهسون» به عنوان اولین نشریه‌ی رسمی طنز در سال ۱۳۰۶ قمری تا به حال، مطبوعات طنز دوره‌های پرآفت و خیزی را طی کرده‌اند که به تناسب شرایط سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه شکل گرفته و چهره‌ی طنز معاصر را ساخته و پرداخته است. بررسی جنسیتی آثار طنز در مطبوعات، نشانگر شکل‌گیری تدریجی گفتمانی مردانه در این بخش از ادبیات معاصر است. سایه‌ی حضور این گفتمان چنان سنگین است که شاید امروزه کمتر کسی بداند که در تاریخ طنز ژورنالیستی ما، به مرور جریانی از طنزنویسی در بین نویسندگان و شاعران زن شکل گرفته و در مراحل، به بالندگی رسیده و با آثار مردان به رقابت پرداخته است.

می‌توان گفت که نقش زنان در نشریات طنز از ابتدا تا به حال، ارتباط مستقیمی با مدرنیزاسیون جامعه ایران و رشد طبقه‌ی متوسط شهرنشین از آغاز قرن حاضر دارد. می‌توان آن را ارمغان رویکرد مدرنیستی مشروطه دانست که حرکت‌های برابری طلبانه‌ی زنان در عرصه‌ی علم و آموزش و اجتماع از مولفه‌های آن است. فعالان جنبش زنان از یک سال قبل از انقلاب مشروطه، به حرکت‌های سیاسی و اجتماعی‌شان انسجام دادند و خواسته‌های هدفمندشان را به وسیله انتشار مجلات و تشکیل انجمن‌های سرّی بیان کردند. در این میان طرح مسایل و مشکلات زنان همپای شکل گرفتن اولین ستون‌ها و نشریات طنز در «ملانصرالدین» آذربایجان و در «صوراسرافیل» (ستون چرندپرند) و دیگر نشریات مورد توجه قرار گرفت و به یکی از محورهای مهم و مناقشه‌برانگیز آثار طنزآمیز تبدیل شد. این امر در طی زمان به حضور زنان در نشریات طنز انجامید و فرصتی فراهم آورد تا زنان بتوانند از زبان خودشان به طرح مسایل و دغدغه‌های خود در قالب طنز بپردازند، وظیفه‌ای که پیش از آن مردان طنزنویس برعهده داشتند!

در مجموع، آثار زنان در نشریات طنز پیش و پس از انقلاب را می‌توان از دو زاویه بررسی کرد: یکی کنکاش فضای ذهنی و دغدغه‌های جنسیتی زنان نویسنده، که در مطالبشان متجلی می‌شود و می‌تواند آینه‌ای از شرایط زنان هر دوره باشد، و دیگری بررسی موقعیت و جایگاه ادبی زنان در نشریات طنز و دستیابی به تصویری از توان ادبی آنها در طنز مطبوعاتی.

کتاب حاضر برای دستیابی به این منظور تدوین شده و مطالب آن در دو بخش سامان یافته است:

بخش مهم و اصلی این کتاب به آثار طنزنویسان زن اختصاص دارد تا از این رهگذر بتوان به درک مشخص و روشنی از روند حرکت زنان در نشریات طنز رسید. برای دستیابی به این منظور نشریات طنزی که زنان در مقام نویسندگان در آن حضور متمایز و روشنی داشته‌اند به تفکیک مورد بررسی قرار گرفته است. ملاک‌گزینش نشریات، تداوم و روشنی حضور نویسندگان زن در آنها بوده است. در این میان، حجم آثار نویسندگان زن در این نشریات، تعداد آنها، موضوعات و مضامینی که به آن پرداخته‌اند، ارزش ادبی نوشته‌ها، و قالب‌های ادبی نیز مورد توجه قرار گرفته است. واقعیت این است که در تاریخ نشریات طنز، کمتر شاهد حضور مستمر نویسندگان زن بوده‌ایم.

حتی آثار طنزآمیز برخی از نشریات زنان، که در روش خود، فکاهی را نیز گنجانیده بودند، قالب جوک و سرگرمی داشت و بازتابی از قلم و نگاه زنانه نبود. نشریه‌ی «مادر» که از ۲۶ دی ۱۳۳۰ ش. به صاحب امتیازی و مدیریت افسر الملوک مویید و دادخواه مویید منتشر می‌شد، در شناسنامه‌اش، روش نشریه را «سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فکاهی» ذکر کرده بود و بعضی از مجلات زنان (مثل «راهنمای زندگی» که در ۲۴ آبان ۱۳۱۹ به مدیریت طلعت پسیان در تهران منتشر می‌شد) صفحاتی را به جوک، شوخی و خنده اختصاص داده بودند ولی کمتر به مسایل روز زنان می‌پرداختند و طنز آن‌ها بیشتر، حالت فکاهی داشت. اگر هم در مقطعی رویکردی طنزآمیز به مسایل زنان داشته‌اند این امر از چنان استمرار یا برجستگی برخوردار نبوده که به حضور مستقل و روشن «طنز زنانه» در این نشریات بیانجامد و در بررسی تاریخ طنز مطبوعات معاصر به چشم آید.

بخش دیگر کتاب به آثاری اختصاص دارد که با نام و امضای زنان در نشریات طنز چاپ شده است. بررسی «ستون خانم‌ها»ی نشریه‌ی «باباشمل» به عنوان آغاز رویکرد جدی به مسائل زنان در نشریات طنز و وارد ساختن زبان زنانه در طنز نشریات سهم عمده‌ای از این بخش را به خود اختصاص داده است.

امضاهای زنانه، دیگر نمود حضور زنان در نشریات طنز است که بیشتر جنبه‌ی صوری دارد ولی از جنبه‌ی تحقیقی دارای اهمیت است و در این بخش به آن پرداخته‌ایم. در نشریات طنز، به طور معمول مطالبی که بیانگر دغدغه‌های زنانه است با نام‌های مستعار زنان نوشته شده است. از این رو امضاهای زنانه لزوماً مبین جنسیت نویسنده نیستند و نمی‌توان با استناد به آن به ردیابی نقش زنان در نشریات طنز پرداخت. این امر بی‌شک بررسی سیر نقش زنان در نشریات طنز را دشوار می‌سازد.

امید است که این بررسی بتواند زمینه‌ساز آشنایی با جایگاه، نقش و نگاه زن ایرانی در دوره‌ی معاصر باشد. چرا که هر یک از نشریات مورد بررسی به دوره خاصی از حیات اجتماعی و سیاسی ایران معاصر تعلق دارند که ویژگی‌های آن با دوره دیگر متفاوت است و بالطبع طنزهای زنانه می‌تواند کلیدی برای دستیابی به سیر تحول جایگاه زنان در ظرف تحولات سیاسی و اجتماعی معاصر باشد. به یاد بیاریم که طنز، اجتماعی‌ترین بخش از ادبیات است و آثار طنز هر دوره، آینه‌ای از شرایط فکری، فرهنگی و اجتماعی زمانه‌ی خود به شمار می‌آید. بنابراین از طریق آن می‌توان به تصویری از مناسبات اجتماعی، فکری و فرهنگی دوره‌ی موردنظر و جایگاه زنان در این میان دست یافت و بررسی سیر حرکت زنان در طنز را به عنوان یکی از شاخص‌های سیر حرکت اجتماعی

و فرهنگی جامعه مورد توجه قرار داد. با این حال باید اذعان داشت که محدوده‌ی فعالیت نشریات طنز، باید و نیایدهای طنز در نشریات در دوره‌های مختلف تاریخ معاصر، و محدودیت‌های فرهنگی، فکری و اجتماعی برای زنان در بسیاری از اوقات پی‌گیری خط و راهی مستقل را در طنز برای آنان ناممکن ساخته و مطالب آن‌ها، بیش از آن که بیان دغدغه‌های جنسیتی‌شان باشد، انعکاسی است از سبک، زبان و سوژه‌های نشریه‌ای که در آن می‌نویسند.

در انتها تذکر این نکته لازم است که زنان کاریکاتوریست در نشریات طنز حضور داشته‌اند. این حضور به بررسی مستقلی نیاز دارد و در این مقال نمی‌گنجد. اصولاً به نظر می‌رسد نزدیک شدن به فضای ذهنی کاریکاتوریست‌ها کمتر از طریق آثار آن‌ها در نشریات طنز امکان‌پذیر است، چرا که بخش قابل‌توجهی از کاریکاتورهای نشریات طنز، تصویرسازی برای مطالب و یا ترسیم سوژه‌های سفارشی است و قانونمندی خاص خود را دارد، به همین دلیل به رغم حضور چهره‌های مطرحی از زنان کاریکاتوریست در نشریات طنز، بررسی حاضر، به طنز نوشتاری می‌پردازد. امید که این اثر بتواند علاقمندان را در دستیابی به تصویری از نقش زنان در نشریات طنز معاصر ایران یاری کند.

رویا صدر

بهار ۱۳۸۹